

EHLÎ'NİN DÜVÂZ-NÂME TEMALİ *ELİF-NÂME*'Sİ EHLI'S DUVAZ-NAME THEMED *ELIF-NÂME*

Büşra ÇELİK VURAL   *
Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Elif-nâmeler, mısra, beyit ya da bentlerin ilk harfleri alt alta sıralandığında elif harfinden yâ harfine ya da yâ harfinden elife kadar elifbâ sırasını takiben yazılmış şiirler olup bunlardan düvâz-nâme temalı elif-nâmeler ise başta Hz. Ali olmak üzere Ehlîbeyit, On İki İmamların övgüsü üzerine kaleme alınmışlardır. Bu çalışmanın konusu olan *Elif-nâme* ise Ehlî mahlaslı bir şair tarafından düvâz-nâme tarzında yazılmıştır. Söz konusu *Elif-nâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Hazine Kitaplığı 1067 numarada kayıtlı *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın 52b-53b yaprakları arasında kayıtlıdır. Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde müderrislik ve kadılık yaptığı bilinen Tayyib-zâde Ehlî'nin (öl. 1600-1601) tezkirelerde tasavvuf temayülünün olduğu yazılmışsa da bu temayülün hangi yöne olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir. Ehlî'nin tasavvufi eğiliminin izini sürmek adına çeşitli mecmua ve cönklerde taramalar yapılmış, neticede Ehlî'nin daha çok âşikâne şiirler yazdığı görülmüştür. Kesin bir yargıya varılmamakla birlikte elimizdeki *Elif-nâme*'nin biyografik kaynaklarda ismi geçmeyen ancak Alevi ve Bektaşî inanç sistemine mensup başka bir muhtemel olan başka bir Ehlî mahlaslı şaire ait olması muhtemeldir. Makalenin giriş bölümünde harflerin icadından bu yana Yahudilik ve İslamiyet'teki harf gizemciliğine kısaca değinildikten sonra Türk edebiyatındaki elif-nâmeler üzerinde durulmuş, ardından Ehlî'nin hayatı ile biyografik kaynaklarda edebî şahsiyetine dair yapılan değerlendirmeler sunulmuştur. Son olarak şekil ve muhteva yönünden incelenen *Elif-nâme*'nin çeviriyazılı metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elif-Nâme, Düvâzdeh-Nâme, Duaz İmam, İsnâaşeriyye, 16. Yüzyıl, Ehlî.

Abstract

Alif-nâmes mean poems written following the order of alifbâi from the letter alif to the letter yâ or from the letter yâ to the alif when the first letters of the verse, couplet or bent are listed one under the other. Among them, alifname poems with the theme of duvaz-name were written in praise of the Ahl al-Bayt, The Twelve Imams

* Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, busra.celk@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5419-1805.

and especially caliph Ali. Alif-nâme, which is the subject of this study, was written by a poet with the pseudonym Ahlî in the style of duvaz-name. *Alif-nâme* is registered in the Topkapı Palace Museum Library between the pages 52v-53v of *Mecmû'a-ı Eş'âr* registered at the Hazine Library number 1067. Although it is written in the biographies of Tayyib-zâde Ehlî (d. 1600-1601), who is known to have worked as a professor and judge in various provinces of the Ottoman Empire, that he had a sufistic tendency, but no information is given. Scans were made in various magazines and junks in order to track down his tendency. As a result, it was seen that Ahlî wrote mostly lyrical poems. Although a definite judgment is not reached, there is a possibility that the *Alif-nâme* maybe belongs to another poet with the same pseudonym, whose name is not mentioned in the biographical sources, but who is likely to be affiliated with the Alevi and Bektashi belief system. In the introductory part of the article, after briefly mentioning the letter mysticism in Judaism and Islam since the invention of letters, the alif-names in Turkish literature are emphasized, and then the evaluations made on the life of Ahlî and his literary personality in biographical sources are presented. Finally, the transliterated text of the *Alif-nâme*, which was examined in terms of form and content, are introduced.

Key Words: Alif-Nâme, Dawazdeh-Nâme, Dawaz Imam, Twelver Shi'ism, 16th Century, Ahlî.

Giriş

Seslerin simgesel karşılığı olan harfler bugünkü bilgiler ışığında milattan önce 1700 tarihinde Fenikeliler tarafından icat edilmiştir. Fenikelilerin icat ettiği alfabeye göçler yoluyla yayılarak güneyde Main-Sebe, Himyer ve Habeş yazılarına, kuzeyde Kuzey Sâmi alfabelerine temel teşkil etmiştir (Durmuş, 1997, 158). Tarih boyunca birçok kavimin ilgi ve dikkatini çekmiş olan harflere türlü anlam ve gizemler yüklenmiştir. İnsanoğlu kimi zaman harfler aracılığıyla geleceğe dair bilgi edinmenin yollarını aramış kimi zaman da harflerin varlıklar üzerine tesir ettiğine inanarak birtakım ritüeller oluşturmuştur. Kâinatın yaratıcısı ile yaratılışı başta olmak üzere bu yaratılışın sebebi, amacı ve işleyişi gibi insanlığın üzerinde düşünüp cevabını bulamadığı bu mistik sorulara harf ve sayılar yoluyla yanıt aranılmıştır.

İlk çağ filozoflarından Pythagoras “Evrende her şey bir ahenge, bir ölçüye, bir sayıya bağlıdır” fikrini ortaya atarak varlığın özünün sayı ve sestem ibaret olduğunu savunmuştur (Tez, 2011, 195). Pythagoras’ın bu görüşü çağlar boyunca yankı bulmuş ve kendisinden dört yüzyıl sonra yaşamış olan İskenderiyeli Philon²’ün düşüncelerini etkilemiştir. “Hakikat”ın ne olduğunu araştıran Philon, onun kutsal kitap aracılığı ile olduğu gibi sunulamayacağı fikrine vararak hakikati *Tevrat*’ın satır aralarında aramaya başlamıştır. *Tevrat*’ı hem alegorik ve mistik bir bakış açısı hem de sayı ve harf mistisizmi ile yorumlayan Philon aynı zamanda *Tevrat*’ı Yunan felsefesi ile olabildiğince bağdaştırmaya çalışmıştır (Hegel, 2019, 335-336). Tefsir ve tevîl yöntemleriyle Philon adeta Kabala’ya zemin hazırlamıştır.

Harf ve sayı gizemciliğinin en etkin şekilde görüldüğü Kabala, *Tevrat* ve *Zebur*’un zahiri manası ile yetinmeyip kutsal metinlerde geçen harf ve sayıları yorumlayarak onlardan gizli manalar çıkarma öğretisidir (Epstein, 1993, 24-25). Kabalist Yahudilere göre Tanrı dünyayı yaratırken harfleri bir gereç olarak kullanmıştır. Bundan dolayı harfler dünyanın temeli, şekli ve sesidir³ (Epstein, 1993, 120). Ka-

2 Philon’un fikir ve uygulamaları için bk. G. W. F., Hegel (2019). *Felsefe Tarihi Platon’dan Ortaçağ Felsefesine*. Çev: D. B. Kılınç, (2) 335-340, İstanbul: NotaBene Yayınları; B. Dalkılıç (2003). “İskenderiye’li Yahudi Filozof: Philo, Eserleri ve Felsefi Yöntemi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (15); Mehmet Aydın (2005), *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Damla Ofset A.Ş.

3 İslamiyet’te kâinatın “kâf” ve “nûn” harflerinden yaratılması telakkisine benzer bir şekilde Kabalistler evrenin “alef”, “mem” ve “shin” harflerinden var olduğuna inanır. Bu harflerin evrende var olan tüm elementleri içerdiğini söyleyen Kabalistler insanın bu harflerden oluşmuş bir mikrokosmos olduğunu düşünürler (Epstein, 1993, 120).

balizmin ortaya çıktığı yerde, İspanya'da doğan Abraham Abulafia'ya (öl. 1290'dan sonra) göre Tanrı'nın yarattığı harflerle damgalanan insan "haklı olan İlahî vasa" ancak kendisindeki mevcut harflerin yerlerini değiştirdiğinde (harf permütasyonu) erişebilecektir. Bu yönde Abulafia, "gematria"⁴yı da kapsayacak bir şekilde harflerin yer değiştirmesine dayanan bir yöntem geliştirmiştir. Tzeruf⁵ adındaki bu yöntem aynı zamanda İslam'daki zikir ibadetini andırmaktadır (Epstein, 1993, 138; Fenton, 2004, 254).

Tasavvufta "hakikatin hitap dili veya vasıtası" olarak tanımlanan harflere İslam dininde büyük önem atfedilmiştir (Weir, 1987, 230). Kâinatın "kün"⁶ emri ile var edilmesi, *Kur'ân-ı Kerim*'de bazı surelerin başında bulunan mukatta harfler⁷, kaynağının Hz. Peygamber olduğuna inanılan *el-Cefr* adlı kitap gerek zahir gerek bâtin İslam ulemasının harflere ve sayılara ilgilerini artırmıştır. Rivayete göre Kur'an'ın bâtinî manalarını Hz. Peygamber'den öğrenen Hz. Ali onları "cefr" adı verilen kuzu derisi üzerine yazarak *el-Cefr* ve *el-Câmi'a* adlı iki eser telif etmiştir. Çözülmesi çok zor rumuzlarla dolu olan *el-Cefr* sadece Hz. Ali soyundan gelen liyakatlı ve ehil kimseler tarafından anlaşılabilir (Yurdağür, 1993, 215). *El-Cefr* ile birlikte yükselen harf ve sayı temayülü özellikle Bâtını Şiilerde "ilm-i hurûf" adı verilen harf ilmi ve mistisizminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. "Harf ve sayılar aracılığıyla doğaya etki edilebileceği veya bunlarla gaybden haber verileceği inancına dayanan bir ilim" olarak tanımlanan ilm-i hurûf, *el-Cefr* ile de yakından ilgisi olan altıncı imam Ca'fer-i Sâdık'la (öl. 147/865) başlamıştır (Bozhüyük, 1998, 400; Melikoff, 1993, 184; Yurdağür, 1993, 215).

Hz. Peygamber zamanından sonra yetişen âlim ve mutasavvıfların harf temayüllerindeki itkilerden birinin de "işârî tefsir" olması ihtimal dahilindedir. İşârî tefsir anlayışı "*Kur'an*'daki kelime ve lafızların zahir manasının yanı sıra sûfinin marifetteki derecesine göre halka halka genişleyen iç (batn-bâtin) mânaları" düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir (Uludağ, 2001, 424-425). *Kur'an*'daki bâtinî manaları yakalayabilmek adına harf ve sayı mistisizmine yönelen İbn Arabî ve İsmail Hakkı Bursevî gibi müellifler *Kur'ân-ı Kerim*'i harf sembolizmi ile yorumlamışlardır (Uludağ, 2001, 426).

Sekizinci yüzyıldan itibaren ilm-i hurûf ekseninde oluşan zengin bibliyografya 14. yüzyılda ortaya çıkıp belirgin izlerinin 17. yüzyıla kadar görüldüğü Hurufilek inancına uygun zemini sağlamıştır. Esterâbâdlı Fazlullâh (öl. 1394) tarafından kurulan Hurufilik, harflerin esrarına dayanan ilmin inanç şeklinde sistematize edilmiş hâlidir. Hurufilek öğretiyeye göre Tanrı, tüm evreni temel sayı ve harflerin toplamı olan 32

4 Tarihî kökeni Asurlulara dayanan gematria, harflerin sayısal değerlerine dayanan hem bir hesap sistemi hem de Kabbalist Yahudiler tarafından *Tevrat*'taki gizli hakikatleri açığa çıkarmak için kullanılan bir yöntemdir. İbrânî kelimelerdeki her bir harfin sayısal değerini hesaplayan Kabbalistler o değere karşılık gelen başka bir kelime veya alfabesindeki harfler aracılığıyla yorum geliştirmişlerdir (Schimmel, 2014, 44-45; Fenton, 2004, 244).

5 Abulafia tzeruf yöntemiyle insanın doğayı değiştirebileceği inanır. Bilindiği üzere Hz. Musa kavmi ile Mısır'dan kaçarken (Exodus) Kızıldeniz'i ortadan ikiye bölerek karşı tarafa geçmiştir. Abulafia, Hz. Musa'nın bunu "meyabesh" kelimesini zikrederek başardığı fikrindedir. Kurumak manasındaki meyabesh kelimesini ele alan Abulafia, kelimenin "yam" yani deniz kelimesi ile kurak toprak manasındaki "ya be sha" kelimesinin birleşmesiyle oluştuğunu açıklamış, Hz. Musa'nın bu kelimeyi zikrederek denizi kurutup ikiye böldüğünü iddia etmiştir (Epstein, 1993, 154).

6 Allah'ın bir şeyi yaratmak istediği zaman onu yoktan var etmesini karşılayan "kün" yani "ol" emri Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde (Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/59-47; En'am 6/73; Meryem 19/35; Mü'min 40/68; Yâsîn 36/82) geçmektedir. Tüm kâinatın sadece iki harf aracılığıyla meydana gelmesi başta mutasavvıflar olmak üzere İslam âlimlerinin ve şairlerin ilgilerini çekmiş ve bu hususta eserler meydana getirilmiştir.

7 Âlim ve mutasavvıfların harflere olan temayüllerinde Kur'an'daki yirmi dokuz surenin başında bitişmeksizin yer alan ve "huruf-ı mukattaa" denilen harfler de etkili olmuştur. Belirli bir anlamı olmayan bu hikmetli harflere zaman içinde pek çok müfessir tarafından farklı yorumlar getirilmiştir. Bilgi için bk. M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ (1998). Hurûf-ı Mukattaa. *TDVİA*, 18, 401-408. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

harf ve sayıyla yaratmıştır (Usluer, 2009, 116). Kur'an'ı harf ve sayı sembolizmi ile yorumlayan Fazlullâh'ın elde ettiği tüm sonuçlar adeta 28 ve 32 harfin varlığına kanıt teşkil eder (Usluer, 2009, 126). Hurufiler insanı bütün evrenin özelliklerini taşıyan bir "mikrokosmos" telakki etmişler ve bilhassa Tanrı'nın insanın yüzünde tecelli ettiğini düşünmüşlerdir (Melikoff, 2010, 174). Bu ve buna benzer düşünceleri "sapkın" olarak değerlendirilen Fazlullâh, nihayetinde Timur'un oğlu Miranşah tarafından idam edilmiştir. Henüz hayatta iken pek çok destekçi toplamış olan Fazlullâh'ın görüşlerini şiirleştirip geniş kitlelere yayan en etkili taraftarlarından biri İmâdüddin Nesîmî (öl. 1417)'dir.

Fazlullâh-ı Hurufî'nin en sadık talebelerinden olan Nesîmî'nin *Dîvân*'ında harfler epey geniş bir yer tutmuş, şair varlıklarla harfler arasında ilgiler kurup sık sık teşbih ve istiarelere başvurmuştur. "Harfden özge Hâlık'a yoktur nişân" anlayışıyla harflerdeki esrarı ön plana çıkaran şiirler yazan Nesîmî, Kur'an'daki bazı ayetleri de Hurufilik inancı doğrultusunda yorumlamıştır. Bu bakımdan eğer Âşık Paşa'nın *Elif-nâme*'si bir tarafa bırakılırsa, harflerin şiirlerde bu denli geniş yer bulmasının Nesîmî ile başladığını söylemek hata olmaz. Nesîmî'den sonraki yüzyıllarda da şairler tarafından her biri sevgilinin bir güzellik unsuru ya da uzvuna yahut âşığın hâllerinden işaretlere dönüştürülen harfler şairlerde gizli dil oluşturmaya kadar varacak olan bir sürece girmişler⁸, zamanla gizli ve simgesel anlamlar kazanarak kendi içlerinde bir kavram ağı oluşturmuşlardır. Elif-nâmeler ise harflerdeki bu kavram ağının hem şekil hem de içerik olarak somut bir şekilde görüldüğü şiir türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elif-nâme, Arap elifbasının ilk harfi olan "elif" ve Farsça 'mektup, risale, kitap' manasındaki "nâme" sözcüklerinin birleşmesi ile meydana gelen bir kelime olup edebiyat terimi olarak mısra, beyit ya da bentlerin ilk harfleri alt alta sıralandığında elif harfinden yâ harfine ya da yâ harfinden elife kadar elifbâ sırasına göre sıralanan şiir türü anlamına gelmektedir (Öztoprak, 2006, 136).

Bugünkü bilgilere göre elif-nâme mantığı ile yazılmış ilk alfabe şiiri bir kutusal kitapta yer almaktadır. *Eski Ahit*'in *Mezmurlar (Zebur)* bölümünde bulunan 119. *Mezmur* İbrani harfleriyle yazılmış bir harf şiiridir. Alef ile başlayıp tav harfi ile biten bu şiir toplamda 22 bentten oluşmaktadır. Tanrı sözlerinin yücelik ve güvenilirliğini konu alan bu şiirde kelimeleri oluşturan harflerine kullanılarak muhatapta bir etki bırakmak amaçlanmış olabilir. Batıda harf şiirlerine kudsiyet atfedilmesinin ve genel olarak dinî içerikli metinlerin harf şiiri şeklinde yazılmasının sebebinin 119. *Mezmur* olması muhtemeldir. Nitekim yine elif-nâme mantığı ile yazılmış *abecedarian* ya da *abecedarius* denilen şiirler genellikle dinî niteliktedir. Bununla birlikte bir tekerleme gibi A'dan Z'ye kolay okunduğu ve akılda kaldığı için çocukları eğitmek amacıyla da yazılmışlardır. 119. *Mezmur*'dan sonra tespit edilebilen ilk harf şiiri Augustinus (öl. 430) tarafından 393 yılında yazılmış olan "Psalmus contra partem Donati" adlı şiirdir (Hirsch, 2014, 1).

1. Türk Edebiyatında Elif-nâmeler

Harf esasına dayalı olan bu şiirler her ne kadar edebiyat araştırmacıları tarafından "elif-nâme" ismiyle geniş kabul görmüşse de bazı edebî metinlerde elif-nâmelerin farklı adlandırılmalarına rastlanılmaktadır. Örneğin Latîfi *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*'sında Melîhî'nin *Elif-nâme*'sinden "Hurûf-ı teheccî üzre bu ebyât anun kasîdesindendir" şeklinde bahsetmiştir (Canım, 2018, 493). Yine Latîfi, Sâgarî⁹ maddesinde şairin

8 Şairlerin harf ekseni etrafında oluşturduğu temsil, teşbih, istiare ve gizli dil için bk. Dursun Ali Tökel. *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016.

9 Sâgarî'nin hezliyât kabilinden yazdığı "Ayşî gibi bir cilt ü çepel câhil ü aħmak/Gelmeye nitekim döne bu çarħ-ı mutabbak" matlı bu *Elif-nâme* 16. yüzyıl şairlerinden Hasbî'nin -muhtemelen hâşîşanede iken- kardeşi Keşfi için yazdığı *Elif-nâme*'ye bir zemin teşkil etmiş olabilir. "Hicv-i Hasbî Birâderi Keşfiye demişdür" başlıklı *Elif-nâme* Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığı 1969 numarada kayıtlı mecmuanın 133b-134a varakları arasında bulunmaktadır. Yüksek lisans tezi olarak çalıştığımız bu mecmuadaki mezkur

Elif-nâme'sini "hurûf-ı teheccî" üzere yazılmış şiir olarak tarif etmiştir (Canım, 2018, 260). "Hurûf-ı teheccî" kullanımının yanı sıra elif-nâmelerin "hurûfî'l-hecâ", "tertibü'l-hurûf", "gazel-i hurûfât" şeklinde adlandırıldığı da görülmüştür (Kaplan, 2022, 457).

Elif-nâmelere dikkati ilk çeken araştırmacı olan Çelebioğlu elif-nâmelerin divan ve halk edebiyatının ortak ürünü olduğunu ve hem dinî hem de din dışı elif-nâme örneklerinin bulunduğunu belirtmiştir (1998, 605). Bunun dışında elif-nâmeler akrostiş şiirlerin ilk örnekleri olarak değerlendirilmiştir (Öztoprak, 2007, 817; Hirsch, 2014, 1). Bu sebepten ötürü elif-nâmelerin bir tür mü yahut akrostiş içeren bir edebî sanat mı olduğu konu üzerinde çalışmaları olan araştırmacılar tarafından tartışıl-gelmiştir. Dilçin (1983, 493) elif-nâmeleri akrostiş şiir geleneği içinde ele alıp Esrar Dede'nin *Elif-nâmesi*'ni örnek olarak sunmuştur. Dilçin'e atıfta bulunan Öztoprak (2007, 828) elif-nâmelerin harf sırasını esas almasından dolayı şekille alakalı bir sanat olduğunu belirterek muvaşşah sanatının bir alt kolu olduğunu belirtmiştir. Güzel (2012, 634) ise elif-nâmelerin edebî sanattan ziyade edebî bir tür olduğu kanaatindedir.

Türk edebiyatında genellikle münferit çalışmaların konusu olan elif-nâmeler bu güne kadar toplu olarak sadece bir çalışmada ele alınmıştır. *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler* adlı çalışmada üçü Latin alfabesiyle yazılmış olmak üzere toplam 72 elif-nâme metni bir araya getirilerek yayımlanmıştır (Temizkan, 2007). Temizkan, elif-nâme metinlerinin teması, yazıldığı nazım şekli ve tertibi ile alakalı bilgiler vererek elif-nâmelerde yer alan harflerin vurguladığı kavramları açıklayarak bir tablo hâlinde sunmuştur.

Son yıllarda Kaplan'ın da elif-nâme türüyle alakalı çalışmalarına değinmek yerinde olacaktır. Kaplan, çalışmalarını daha çok divan edebiyatı sahasında yazılmış olan elif-nâmeler üzerinde yoğunlaştırmış ve hemen her nazım şeklinde kaleme alınan bu şiirlerin en çok kaside, gazel ve mesnevi nazım şekillerinde yazıldığını istatistiksel olarak tespit etmiştir (2018, 198). Kaplan, divan edebiyatı sahasında eser veren 73 şair tarafından yazılmış 122 elif-nâme metnini hem içerik hem de biçimsel olarak tetkik ederek elif-nâme metinlerinin "düz, ters, düz-ters, ebcedname ve iç içe elif-nâme" olarak beş temel başlıkta toplanabileceğini belirtmiş ve elif-nâmelerin tertibi hususunda 14 maddeden oluşan ayrıntılı bir tasnif yapmıştır (Kaplan, 2022, 442).

Türk edebiyatındaki ilk harf şiiri 11. yüzyılda Uygur sahasında yazılmış olup her bir bendi sekiz mısra olan yirmi bir bentten müteşekkil bir manzumedir (Arat, 1991, 106-107). Arap harfi ile yazılmış ilk elif-nâme örneği ise Âşık Paşa'ya aittir. Şair *Elif-nâme*'sini dörtlüklerle/bentlerle yazmış olup her bir harfin altında 7 adet dörtlük sıralamıştır. Kaf harfinin mükerreren yazılması ve gelenek olarak lâmelif harfine ayrı bir bent olarak yer verilmesi ile *Elif-nâme*'deki bent sayısı 30'a çıkmıştır. Her dörtlüğe aynı harfle başlayıp dörtlük boyunca aynı harfi devam ettiren Âşık Paşa şiirde şekilsel estetik yakalamıştır (Demirel, 1996, 204).

2. Ehlî (ö. 1009/1600-1601)

Günümüze ulaşan biyografik ve bibliyografik kaynaklar incelendiğinde Türk edebiyatında Ehlî mahlaslı tek bir şair karşımıza çıkmaktadır: Tayyib-zâde Ehlî¹⁰

şiir baştan sona müstehcen unsurlar barındırmasından ötürü epey sansür gerektireceği için teze dahil edil-memişti. İçinde yakası açılmamış pek çok mizah ve hiciv unsuru barındıran bu *Elif-nâme*'nin sansürlü bir şekilde yayımlanmasının mizah edebiyatımız açısından faydalı olacağını düşünmekteyiz.

10 Gerçi Ehlî bazı kaynaklarda iki farklı şair olarak yer almıştır. Ergun, Rızâ'nın *Riyâzî Tezkiresi*'nden bilgi aktarırken bir hata yaptığını söyleyerek Tayyib-zâde Mehmed Ehlî'yi "Tayyib"i "Tabib" olarak okuyup sehven Enderunlu Hakîm-zâde Mehmed Ehlî olarak kaydettiğini belirtmiştir (1227; Zavotçu, 2017, 62). Hâlbuki *Rızâ Tezkiresi*'nde Hakîm-zâde Ehlî'nin hâl tercümesi ve sunulan beyitler esasen Tayyib-zâde Ehlî'ye aittir. *Rızâ Tezkiresi*'nden alınan bu bilgi yanlışlığı *Sicill-i Osmânî*'de devam etmiş, Ehlî yine Enderunlu bir şair olarak gösterilmiştir (Akbayar-Kahraman, 1996). *Tuhfe-i Nâ'îli* yazarı ise tüm bilgileri mez-

(Kaplan, 2020). 16. yüzyılda yaşayan Ehlî'nin asıl adı Mehemed olup babasının adına nispetle Tayyib-zâde lakabıyla tanınmıştır. Şairin kendisine mahlas olarak Ehlî kelimesini seçmesi ehlibeyte olan hürmet ve sevgisinin bir ifadesi olarak yorumlanabileceği gibi İran edebiyatının önemli şairlerinden Ehlî-i Şîrâzî'ye (öl. 1535) olan bir öykünmenin yansıması da olabilir. Nitekim Atâyî Ehlî hakkında “sanâyi-i şîriyyede Selmân ve Ehlî'ye bedel” değerlendirmesinde bulunmuştur (1268, 446). İlmiye sınıfına mensup bir ailede İstanbul'da dünyaya gelen Ehlî'nin anne tarafından dedesi Remzî mahlasıyla şiirler yazan Bursa'lı kadı Mustafa Efendi, babası ise kadı Tayyib Efendi'dir (Sungurhan, 2017, 221; Solmaz, 2018, 111). Ehlî'nin Abdurrahman adında müderris bir ağabeyi ve yine kendisi gibi şair ve müderris olan Şeyhî Çelebi adında bir kardeşi vardır (Sungurhan, 2017, 485). Ayrıca Aşık Çelebi de *Meşâ'irü 'ş-Şu'arâ*'sında Ehlî ile akraba olduklarından bahsetmiştir (Kılıç, 2018, 173).

İlim ve kültür sahibi bir ailenin içinde yetişen Ehlî ilk eğitimini muhtemelen ailesinden almış daha sonra Hoca-zâde Şems Efendi'den mülazım olmuştur. Bir süre Bursa'da Sultâniye medresesinde müderrislik vazifesi yapıp çeşitli medreselerde ders veren Ehlî, Edirne'de müderris iken “cânib-i kazâya rızâ verip” baba mesleğini yapmaya başlamıştır. Hasan Çelebi, alim biri olarak gördüğü Ehlî'nin müderrisliği bırakıp kadılık yapmaya başlamasının “aceb” bir durum olduğunu söylemiş ve adeta bunu yadırgamıştır. Hatta Ehlî hakkındaki son cümlelerinde onun tekrar müderrislik işine geri dönüp ilimle meşgul olmaya devam etmesi ümidinde olduğunu belirtmiştir (Sungurhan, 2017, 220). Vardar Yenicesi ve Siroz gibi büyük yerleşim yerlerinde kadılık yapan Ehlî 1009/1600-1601 tarihinde Nevî-zâde Atâyî'ye göre Rodos'ta Riyâzî ve Hasan Çelebi'ye göre Mısır'da vefat etmiştir (Atâyî, 1268, 446; Açıkgöz, 2017, 80; Sungurhan, 2017, 220). Vefatına “Rahmet ede rûh-ı Ehlîye İlah” tarihi düşürülmüştür (Kayabaşı, 1997, 161).

2.1. Kaynaklarda Şahsiyetinin ve Sanatının Değerlendirilmesi

Kaynakların hemen hepsi Ehlî'nin ilim ve irfan sahibi bir şahsiyet olduğu hususunda birleşirler. Ehlî'nin tasavvufa “bir miktar” yönelip bu sahada ün yaptığı bilgisini veren Hasan Çelebi onun mücahede potasında benliğini erittiğini, hâl ehlinin bile Ehlî'nin yanında konuşamaz hâle geldiğini yazmıştır. Ehlî'nin emsalsiz bir yaradılıştaki olduğunu, meşgul olduğu ilim dalında kısa zamanda ustalık kazandığını, bu yüzden akranlarının hasedini üstüne çektiğini belirtmiştir (Sungurhan, 2017, 220). Hasan Çelebi'ye göre Ehlî sadece şîr alanında kendisini kanıtlamış bir şair değil aynı zamanda sayısız bilgi ve fazilet sahibi bir âlimdir. Nitekim Ehlî'nin aşağıdaki matla'ı Hasan Çelebi'nin kendisi hakkında yazdıklarını haklı çıkaracak niteliktedir:

İlm ile 'irfân ile şehri tıttırdur şöhetüm

Ehl-i diller içre zâhir gün gibi ehliyyetüm¹¹

Âşık Çelebi, Ehlî'nin akrabalık ilişkilerine değinerek dedesi Mustafa Remzî Çelebi ve dayısı İlmî Efendi'nin de fâzıl ve âlim kişiler olduğunu söylemiştir. Ehlî'nin yetiştiği ilmi çevreye dikkati çeken Âşık Çelebi “Erkek dayıya çeker” sözüne atıfta bulunarak onu dayısı İlmî Efendi'ye benzetmiştir. *Meşâ'irü 'ş-Şu'arâ*'ya göre Ehlî doğuştan ilim, fazilet ve güzel ahlak sahibi olgun bir insan olup güzel şiir yazmaya muktedirdir. Öyle ki şiirinde orijinal hayalleri güzel bir üslupla yazdığı için başkalarının

cederek Ehlî'yi iki ayrı maddede iki farklı kişi olarak ele almıştır (Ergun, 1227). Beni bu bilgidan haberdar eden kıymetli hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre Özyıldırım'a hem bu önemli bilgi hem de makaledeki diğer değerli katkıları için çok teşekkür ederim.

11 *Mecmû'a-ı Eş'âr* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No. OE_Yz_0593) 45a. Bu şiir aynı zamanda Koç Üniversitesi el yazmaları koleksiyonunda bulunan bir ilahi mecmuasının 312b yaprağında “Ehlî Efendi Cezîre-i Midillivî” başlığı ile yer almaktadır (Babaarslan, 2018, 1611). Hâlbuki bu gazel İstanbullu Tayyib-zâde Ehlî'ye aittir. Şairin Rodos'ta vefat ettiği rivayeti yanlış aktarılarak yine bir ada olan Midillili olduğu kanaati oluşturmuş olsa gerektir. Nitekim kaynaklarda Midillili Ehlî Efendi diye bir kimse bulunmamaktadır.

gıpta edilmektedir. Âşık Çelebi'ye göre Ehlî'nin tek ayıbı “zen-dost” olmasıdır. Şairlerin ekseriyetle “mahbûb-perest” olmalarının makbul olduğu bir zamanda Âşık Çelebi'nin bunu “rezâ'il” kabilinden addetmesi şaşırtıcı olmasa gerekir (Kılıç, 2018, 173).

Ahdî Çelebi, Ehlî'nin gece gündüz gönül ehli dostlarıyla karşılıklı şiir söyleyip ilim üzerine münazaralar yaptığını aktarmıştır. Ehlî'nin emsalleri arasında henüz genç olmasına rağmen ince manaları anlayan biri olduğunu belirterek güzel üsluplu sözleri ve ruha ruh katan beyitleri olduğunu nakletmiştir (Solmaz, 2018, 110). Riyâzî, Ehlî'nin ilmî yönüne dikkati çekerek irfan sahibi kişiler arasında “ehliyyet ve kemal” sahibi olduğu için hilal gibi parmakla gösterildiğini belirtmektedir (Açıkgöz, 2017, 79). Ehlî hakkındaki en büyük övgüyü yapan Nev'î-zâde Atâyî, Ehlî'nin şiir sanatında İran edebiyatının zirve şairlerinden Selmân-ı Sa'vecî ve Ehlî-î Şîrâzî'ye denk olduğunu belirterek onun incelik ve belagatin ön planda olduğu şiirlerinin tıpkı bir “darb-ı mesel” olduğu söylemiştir (Atâyî, 1268, 446).

Kaynaklarda Ehlî'nin henüz gün yüzüne çıkmamış kayıp eserleri olduğu rivayet edilmiştir. Örneğin, Kafzâde Fâ'izî *Tezkire*'sinde “Bu ebyât anuñ divânından intihâb olındı” ibaresini düşerek Ehlî'nin bir *Dîvân*'ı olduğundan bahsetmiştir¹². Buna benzer olarak *Sicill-i Osmanî*'de Ehlî'nin *Hüsn ü Dil*'i olduğunu söylenmiştir (Akbar-Kahraman, 1996, 446; Köksal, 2021, 1). Ancak Ergun, *Sicill-i Osmânî*'de yer alan bilginin yanlış olduğunu, *Hüsn ü Dil*'in Ehlî'ye değil, Ahî'ye ait olduğunu söylemiştir (Ergun, t.y., 1227). Köksal ise bilginin ihtiyatla karşılanması gerektiğini kaydetmiştir.

Peki, elimizdeki *Elif-nâme* Tayyib-zâde Ehlî'ye mi aittir? Yukarıda hâl tercümesi ve edebî şahsiyeti anlatılan şairin hem yaşamı hem de -elde bulunan sınırlı sayıda- şiirlerinin içeriği göz önünde bulundurulduğunda düvâzdeh-nâme temalı bir elif-nâme yazması ihtimal dışı değilse bile şüphelidir. Bilindiği üzere düvâzdeh-nâmeler sadece Alevî ve Bektaşî şairler tarafından değil Eşref-zâde Rûmî, Gelibolulu Âlî, Nev'î gibi Sünnî şairler tarafından da yüzyıllar boyunca yazılmıştır. Ehlî'nin samimi bir ehlibeyt sevgisi ile bir düvâzdeh-nâme yazması olağandır. Dikkati çeken ve şüpheye düşüren husus ise Ehlî'nin -eldeki sınırlı sayıda- şiirlerinde genel olarak lirik bir üslupla âşıkane gazeller yazmış olmasıdır. Ehlî'nin tezkirelerde her ne kadar tasavvufa yönelimi olduğu belirtilmişse de kaynaklarda yer alan şiirlerinde tasavvufa yahut ehlibeyte dair güçlü bir ize rastlanılmamıştır. Bu sebeple Ehlî'nin şiirlerinde tasavvufi bir eğilim olup olmadığını tespit edebilmek adına pek çok sayıda mecmua ve cönk taranmış ve toplamda 28 şiiri¹³ tespit edilmiştir. Bu şiirlerden yalnızca bir tanesinde mutasavvıfane bir eda¹⁴ hissedilmekte, geri kalan şiirlerinde ladini 12 Fâizî, Abdülhây b. Mustafâ Feyzillah b. Kâf-zâde Ahmed. *Zübdetü'l-Eş'âr* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_B.000011) 11b.

13 Şiirlerden bazılarının künyeleri şu şekildedir: Ehlî Beg, *Michigan Üniversitesi 356 Numaralı Şiir Mecmû'ası*, 74a (Vural, 2013, 188); Ehlî, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 739 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-yı Nezâyir*, 40a (Yurdakul, 2019, 77); Kasîde-i Ehlî Efendi, *Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Bölümü 3424 Numaralı Mecmû'a-i Kasâ'id*, 86a (Aldemir, 2015, 270); Ehlî, *Muallim Cedvet K.479 Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr*, 2b (Öztürk, 2013, 37); Ehlî, *Koç Üniversitesi El Yazmaları Koleksiyonunda 102 Numarada Kayıtlı İlahî Mecmû'ası*, 257a (Babaarslan, 2018, 1611); *Nuruosmaniye 4962 Numaralı Mecmû'a-i Eş'âr*; 256b, 266a, 266b, 276b, 281a, 288a, 289a (Kölemen, 2011, 78, 115, 118, 163, 183, 213, 218). Ehlî-i Mu'îd, *İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi 2276 numarada Kayıtlı Mecmû'a-ı Letâ'if*; 6a, 12b, 15b, 40a, 66b, 76a, 77a, 93b, 103b, 111a, 162a, 166b, 178a, 212b, 224a (Atik Gürbüz, 2011, 143, 160, 176, 277, 382, 433, 442, 507, 546, 577, 787, 805, 853, 1009, 1056).

14 Bahsi geçen şiir şöyledir: 1. Gönül âyinesinde 'ışık ile tâ kim cilâ gördüm//Vücüdüm 'âleminde cilveger bir dil-rübâ gördüm 2. Hâkîkat şemsine bakdum eş er yok hiç 'avâlimden// 'Adem zerrâtına kıldum nazâr şemsi nümâ gördüm 3. Vücüd-i mu'tlakı bir bahre bir emvâca beñzetdüm// Hâfâ êtdüm velî emvâcdan bahri cüdâ gördüm 4. Fenâ ez-hod beğâ bi'l-hakğ nedür fehm eyledüm ey dil//Şühûd-ı Hâkğda mahv oldum beğâ ba'de'l-fenâ gördüm 5. Rızâ vêrdüm aña sînem siper kıldum göğüs geldüm// Baña kaşd êdi toğruldu gelüp tir-i kağâ gördüm 6. Tabîb[i] derd anuñ bîmârî 'âşık şerbeti miñnet// Mañabbet 'âleminde bir 'aceb dârü's-şifâ gördüm 7. Bîhamdillâh cihânda mâ-sivâ bilmem nedür Ehlî// Neye bakdumsa anda pertev-i nûr-ı hudâ gördüm. *Mecmû'a-i Eş'âr* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, 06 Mil Yz A 2605/1) 72a.

üslup gözlemlenmektedir. Eldeki tek bir şiirden *Elif-nâme*'nin Tayyib-zâde Ehlî'ye ait olduğuna hükmetmek şimdilik mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı *Elif-nâme*'nin adı herhangi bir kaynakta yer almamış meçhul bir Ehlî'ye ait olması ihtimal dahilinde olup ileride bulunacak olan yeni bilgi ve belgeler şiirin aidiyeti hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırabilir.

3. Ehlî'nin *Elif-nâme*'si

Ehlî'nin düvâzdeh-nâme içerikli *Elif-nâme*'si Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Hazine Kitaplığı 1067 numarada kayıtlı *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın 52b-53b yaprakları arasında bulunmaktadır. İlgili mecmûa 147 varak olup içerisinde Usûlî, Ahmed Paşa, Karamanlı Nizâmî, Hayâlî, Zâtî, Şem'i, Emrî, İshak Çelebi, Necâtî, Mesîhî, Hayretî, Revânî gibi genel olarak 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış şairlerin şiirleri yer almaktadır. İçinde Amrî ve Âhî *Dîvân*larının bir nüshasının da bulunduğu mecmûada Mesîhî'nin *Edirne Şehr-engiz*'i ile Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* adlı mesnevisinin bir kısmı da mevcuttur.

Mecmûanın tertip zamanı ile alakalı bir tarih kaydı bulunmamaktadır. Bu tür durumlarda mecmûada yer alan şiirlere atılan başlıklar genellikle nüshanın tarihi hakkında ipucu olmakta ise de mezkur mecmûada çok az sayıda başlık kullanılması tahminde bulunmayı güçleştirmiştir. Mecmûada yazı stili ve mürekkebin baştan sona değişmediğinin gözlemlenmesi mecmûanın aynı müstensih tarafından yazıldığına işaret eder. Bu nedenle, 119b'de yer alan "min-Kelâm-ı Fevrî Efendi Rahimehu'llâh" başlığından -Fevrî'nin 1571'de vefat etmesi cihetiyle- mecmûanın 1571 ve/veya sonrasında hâlen tertip edildiğini göstermektedir.

3.1. *Elif-nâme*'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Ehlî'nin *Elif-nâme*'si dinî-tasavvufî mahiyette olup bir düvâzdeh-nâme örneğidir. Farsçada 'on iki' manasına gelen "dûvâzdeh" kelimesi ile 'mektup, risale, kitap' anlamında kullanılan "nâme" kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşan düvâzdeh-nâme, terim olarak, genellikle Alevî ve Bektaşî şairler tarafından yazılan "On İki İmam¹⁵'ın ad ve özelliklerine, bazen de 'hâl tercemelerine ve menkıbelerine' temas eden manzumelere verilen addır" (Güzel, 2012, 358). Dûvâzdeh-nâmelerin "oniki imam, duvaz, duvazdeh, duvazdeh imam, duvaz-imam, eimme-i isna aşeriyye" vb. şeklinde isimlendirildikleri de görülür (Turan ile Kılıç, 1999, 357).

Dûvâz-imâmîler esasen Hz. Ali merkezli İslam anlayışının bir tezahürüdür. Son peygamber olan Hz. Peygamber'in vefatı ile nübüvvet devri kapanmış ve Hz. Peygamber'in nübüvvet hariç diğer vasıflarıyla vasıflandığı Hz. Ali ile birlikte velayet çağı başlamıştır (Sarıkaya, 2009, 232). Otman Baba tevhit-nübüvvet-velayet algısını *Velâyetnâmesi*'nde şu şekilde açıklamıştır:

Allah önce kendi nurundan Muhammed ve Ali'nin nurunu yaratmıştır ki bunlardan biri nübüvveti diğeri velayeti temsil eder. Adem'den Abdülmüttâlib'e kadar bu nur bir bütün olarak gelip ondan sonra ikiye ayrılmış, nübüvvet nuru Abdullah aracılığı ile Muhammed'e velayet nuru Ebu Talib aracılığıyla Ali'ye geçmiş ve onlarda kemal derecesinde zuhur etmiştir. Hz. Muhammed'le beraber nübüvvet devri kapanmış ve velayet devri başlamıştır ki bu devrin başında Hz. Ali vardır. Nübüvvet ve velayet özünde bir nurdan geldiği için velayeti inkar etmek tıpkı nübüvveti etmek gibi insanı dinden çıkarmaktadır. Hz. Ali'nin arkasından velayet on bir evladı tarafından

15 On İki İmam'ın isim ve künyeleri sırasıyla şu şekildedir: Ali b. Ebû Tâlib (öl. 40/661), Hasan b. Ali (öl. 49/669), Hüseyin b. Ali (öl. 61/680), Ali Zeynelâbidîn (öl. 94/713), Muhammed el-Bâkır (öl. 114/733), Ca'fer es-Sâdık (öl. 148/765), Mûsâ el-Kâzım (öl. 183/799), Ali er-Rızâ (öl. 203/818), Muhammed et-Takî el-Cevâd (öl. 220/835), Ali en-Nakî el-Hâdî (öl. 254/868), Hasan b. Ali el-Askerî (öl. 260/874), Muhammed el-Mehdî el-Muntazar (d. 15 Şâban 255 / 29 Temmuz 869). Ayrıntılı bilgi için bk. Ethem Ruhi Fiğlalı (2001). İsnâaşeriyye, *TDVİA*, 23, 142-147.

temsil edilmiştir (Yıldırım, 2022, 221).

Hız. Ali, Hız. Peygamber'in pek çok övgüsüne mazhar olmuştur. Ancak bunlardan "Zıkrı Aliyyin ibâdetun" yani Hız. Ali'nin fazilet ve menkabelerini anmanın nafile ibadetten sayılması ehlibeyite mensup veya ehlibeyit muhibbi şairlerin bu yolda eser yazmalarına vesile olmuş olabilir (Derman, 1965, 53). Bundan dolayı ehlibeyti, Hız. Ali'yi ve Hız. Ali soyundan gelenleri düvâz-nâme, velâyet-nâme, nefes veya deyişlerle övmek dinî olarak da sevaptır. Nitekim Ehlî eserinin altıncı beyitinde Hız. Ali'nin adını kendisine vird edindiğini ve bunun kendisine sonsuz bir hayat bağışladığını söylemiş ve eserinde en çok Hız. Ali'nin adına yer vermiştir.

"On İki İmam'ı övmek ve onlara salat u selâm getirmek" için yazılan düvâz-deh-nâmelerin Nâsiriddin-i Tûsî'nin yazdığı *Hutbe-i Duvazdeh İmâm* ile başladığı düşünülmektedir (Yıldırım, 2022, 219). Düvâzdeh okumak Alevî ibadetlerinin mühim erkânlarından olup Hatâyî'nin üç nefesi ile başlayan cem ayinin nefeslerden bir tanesinin mutlaka düvâzdeh olması zorunludur (Melikoff, 2010, 184). Düvâzdehler aynı zamanda kişiyi koruduğuna inanılan bir dua niteliği taşırlar. Örneğin *Gökçeler Buyruğu*'nda Hız. Peygamber'den rivayet edildiği söylenen "Kim hutbe-i duvazdeh imamı sabah okursa akşama kadar on iki bin melek onu korur, ... tüm dünya ona düşman olsa bile bir kılına bile zarar gelmez" sözleri düvâz-nâmelerin bu özelliğine işaret eder (Kaplan, 2008, 93). Nitekim düvâz-nâmelerin koruyucu vasfına işaret eden Gelibolulu Âlî de on iki imam övgüsünde yazdığı düvâz-nâmeye vefk başlığını atmıştır (Ayдын, 2022, 269).

Klasik Türk edebiyatında düvâzdeh-nâme şeklinde yazılmış elif-nâmelere az da olsa tesadüf edilmektedir. Bunların en meşhuru şüphesiz Fuzûlî (öl. 1556)'nin "Kasîde Der-Medh-i Hazret-i Şâh-ı Velâyet ve Sitâyîş-i E'imme-i İsnâ 'Aşer" başlığı taşıyan şiridir (Öztoprak, 2006, 328). "Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün" kalıbıyla yazılmış olan şiir toplamda 28 beyitten oluşmaktadır. Fuzûlî'nin *Elif-nâme*'si düz elif-nâme örneği olup mısra başlarında harflere yer verilmemiştir. Her bir beyitte bir çiçek adı yahut çiçekle alakalı bir kelimeye yer vermiş olan şairin şiiri aynı zamanda musammat kasidenin de güzel bir örneğidir.

Fuzûlî ile aynı yüzyılda yaşamış ve yine onun gibi Azeri sahasında şiir yazmış olan Şah İsmail Hatâyî'nin (öl.1524) de düvâzdeh-nâme temalı *Elif-nâme*'si vardır. Hatâyî'nin bu şiiri ilginç bir şekilde divan nüshalarında bulunmayıp her ikisi de 19. yüzyılda istinsah edilmiş olan iki şiir mecmuasında yer almaktadır (Macit, 2017, 131-134). Nâşirin mecmualarda kayıtlı bu şiirin Hatâyî'ye aidiyeti hakkında şüpheleri olmuş olmalı ki tenkitli divana dahil edilmediği görülmüştür. "Elif anı bilmişem men lâ fetâ illâ 'Alî//Ya yalanı silmişem men lâ fetâ illâ 'Alî" matlarıyla başlayan şiir "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün" kalıbıyla yazılmış olup 17 beyitten oluşmaktadır. Kaside nazım şekli ile yazılmış şiir ters düz elif-nâme örneğidir (Özcan, 2015, 201).

Tekke ve âşık edebiyatı bünyesinde eser veren bazı şairlerin de düvâzdeh-nâme içerikli elif-nâmeleri bulunmaktadır. Bunlardan Makedonyalı Murtaza Sükûti Baba'nın (öl. 1896) düvâzdeh-nâme içerikli *Elif-nâme*'si bulunmaktadır. Gazel nazım şekli ile yazılan şiir 16 beyitten oluşmaktadır (Özcan, 2019, 269). Yine Kıbrıs'ta doğup hayatının büyük bir kısmını Edirne'de geçirmiş olan Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin (öl. 1839) de bu tarzda yazdığı *Elif-nâme*'si vardır (Batislam, 2018, 11). Yine 19. yüzyıl şairlerinden Erzurumlu Noksânî'nin de bu minvalde üç *Elif-nâme*'si vardır (Sümer, 2022, 76-84). 20. yüzyılda yaşamış Müdâmî'nin (öl. 1968) de yine düvâz-nâme temalı *Elif-nâme*'si bulunmaktadır (Sümer, 2022, 123).

Ehlî'nin *Elif-nâme*'si kaside nazım şekli ile yazılmış olup 29 beyitten oluşmaktadır. Remel bahrinin "Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün" kalıbı ile yazılan *Elif-nâme*'de ze (z) harfi hariç mısra başındaki harfler vezne dahil edilmiştir. Her ne kadar lâmelif (ل) harfi Arap elifbâsında müstakil bir harf olarak yer almasa da çoğu

şair gibi Ehlî de *Elif-nâme*'sinde lâmelife ayrı bir beyitle yer vermiştir. Bununla birlikte Ehlî'nin *Elif-nâme*'si pe (پ), çim (چ), je (ج) ve kâf-ı Fârisî (ك) gibi Fars elifbâsına münhasır harfleri içermemektedir. Bu harflerin kullanımına çok sık rastlanılmasa da Nesîmî ve Hatâyî elif-nâmelerinde yer aldıkları görülmektedir. Eser, elif'ten yâ harfi-ne kadar elifbâ sırasını takip ettiği için bir düz elif-nâmedir.

Safevi Devleti'nin kurucusu olan Şah İsmail İsnâşeriyye düsturu ile kelime-i şhadete "Hz. Ali'nin veli olduğuna şahitlik ederim" manasındaki "Aliyyun veliyyullah" ifadesini eklemiş, buna ilaveten İslam'ın beş şartına tevella-teberra maddelelerini ekleyerek Müslümanlık şartlarını yediye çıkarmıştır. Tevella, Hz. Peygamber'in ehlibeytini, Hz. Ali'yi, Oniki İmam'ı ve Kerbela şehitlerini sevmek; teberra ise onlara düşmanlık edenlere, Hz. Ali'nin öldürülmesinden sorumlu olan kişilere, Muaviye'ye, Yezid'e, Hz. Hüseyin'i öldüren Şimr'e beddua etmek anlamındadır (Melikoff, 2010, 270). Velayet anlayışıyla birlikte Ehlî'nin *Elif-nâme*'sinde tevella-teberra düşüncesinin de etkili olduğu görülmektedir. Ehlî, *Elif-nâme*'sinde tevellanın gereği olarak ehlibeyt sevgisini dile getirip yine teberra anlayışının bir yansıması olarak Yezid'e Allah'ın lanetinin "ber-mezîd" olmasını dilemiştir. Ayrıca Hz. Ali'nin hilafetine muhalif olup ona iftirada bulunan daha sonradan Cemal Vak'ası'nda Hz. Aişe tarafında yer alan Mervan da şiirde beddua ile anılmıştır.

3.2. *Elif-nâme*'de Geçen Özel Adlar ve Unvanlar

Yukarıda belirtildiği üzere Ehlî'nin *Elif-nâme*'si tevella-teberra düşüncesinin güçlü bir şekilde öne çıktığı bir şiirdir. Eserde, Hz. Peygamber ve Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamın adları veya unvanları tek tek anılmış, teberanın bir gereği olarak da Yezid, Mervan ve Dünbekilere yönelik olumsuz ifadeler kullanılmıştır.

Ehlî gelenek gereğince eserine Allah lafzı ile başlamıştır. Elif kelimesi Allah'ın birliğine delalet eden tevhidî bir harf olup birçok elif-nâmenin lafza-i celâl ile başladığı görülür. Allah lafzının yanı sıra şair "Hak" kelimesini de kullanılmıştır (9, 15 ve 18. beyitler). Ehlî eserinin ilk beyitinde Hz. Peygamber'e de yer vererek onun "Ahmed" ve "Mahmûd" isimlerini zikretmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in "Muhammed" ismini, Allah'ın elçisi manasındaki "Resûlu'llâh" unvanı ile insanların en hayırlısı manasında hakkında söylenen "hayr-ı beşer" unvanlarını anmıştır (5, 10 ve 28. beyitler). Ehlî, eserinde insanlar arasından seçilmiş olan Hz. Peygamber'in pek çok övgüye layık olarak yaratıldığını vurgulamıştır.

Elif-nâme'nin üçüncü ve dördüncü beyitlerinde şairin "âl-i abâ" sevgisini anlattığı görülür. Bu iki beyit aynı zamanda on iki imamın özelliklerinin anlatılmaya başlanmasından önce bir girizgâh niteliği taşımaktadır. Âl-i abâ, ehlibeyt ile aynı anlama gelen bir ibare olup Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan ailesi anlamındadır. Şair, ümit bahçesindeki ağacının meyve verebilmesi için onu "âb u hevâ" ile sulanması gerektiğini söylemiş ve kendisine ehlibeyt için gözyaşı döküp ah etmesi gerektiği imasında bulunmuştur. Ehlî, ehl-i beyt kelimesinin yanı sıra "âl-i Ali" ve "âl-i Muhammed" ifadelerini de kullanmıştır (7, 15 ve 25. beyitler).

Ehlî'nin *Elif-nâme*'sinde en fazla yer alan isim Ali ismi olup şair 5 ve 12. beyitler arasında Hz. Ali övgüsüne yer vermiştir. Şair, 5. beyitte Allah'ın bağışlayıcı yönüne işaret eden cemal kelimesi ile cezalandırıcı yönünü temsil eden celâl kelimesini anmıştır. Cemal kelimesini daha çok hoşgörü sahibi olan Hz. Peygamber ile, celâl kelimesini ise düşmana karşı korkusuzca savaşan Hz. Ali ile ilişkilendirmiştir. Hz. Peygamber, iyilik ve güzellik membaı iken Hz. Ali çift başlı kılıcın yani Zülfikar'ın sahibidir. Hz. Ali, şiirde Haydar-ı Kerrâr, şâh ve şeh ifadesi ile de anılmıştır (12, 14 ve 29. beyitler).

Ehlî, on birinci beyitte Hz. Zekeriya'nın yaşadığı elim hadiseye telmih-

te bulunmuştur. Hatırlanacağı üzere Hz. Zekeriya Yahudilerden kaçarken bir ağaca saklanır. Eteğinin ucunun dışarıda kalmasını şeytan peşindekilere haber verir. Bunun üzerine bir biçki ile ağacın kesilmesi suretiyle Hz. Zekeriya şehit olur. Haksız yere ve hunharca şehit edilen Zekeriya peygamber edebiyatımızda Hakk'a olan teslimiyeti ile ön plana çıkmaktadır. Ehlî, Hz. Zekeriya gibi eğer baştan aşağı ikiye bölünse de bundan incinmeyeceğini söyleyerek özellikle çıktığı yoldan ne olursa olsun geri dönmeyeceğini ima etmiştir. Alevî ve Bektaşilerde yoldan dönmeyip verilen ikrara sadık kalmanın, seri verip sırrı vermemenin oldukça mühim bir husus olduğu hatırlanmalıdır.

On altıncı beyitten itibaren Hz. Ali'nin başta iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere Hz. Ali'nin soyundan gelen imamlar anılmıştır. Ehlî, her iki torunun Hz. Peygamber'in "kurretü'l-ayn"ı yani göz bebekleri olduğunu söyleyerek aynı zamanda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in İmran dilindeki adlarını Şebbîr ve Şebber isimlerini de anmıştır. Hz. Ali oğullarına bu adları vermek isteyince Hz. Peygamber tarafından isimlerin Arapça karşılıkları verilmiştir (Gölpınarlı, 1979, 47).

Ehlî sırasıyla "zeyn-i beşer" olarak Hz. Hüseyin'in oğlu olan dördüncü imam Zeynelabidin'i; hüner ehli olarak addettiği İmam Bakır ve Cafer-i Sadık'ı; Şâh-ı Horasân unvanı ile İmam Rıza'yı; akıl ve fikir sahipleri olmaları hasebi ile Muhammed et-Takî ile Ali en-Nakî'yi; kıymetli bir inci olarak görülen ve Mehdî'nin babası olan Hasan-ı Askerî'yi anmıştır. Son olarak on iki imamın sonuncusu olan Muhammed el-Mehdî el-Muntazar'dan "Mehdî" adı ile bahsedilmiştir. Hayatta olup bir mağarada saklandığına inanılan Mehdî, insanları karanlıktan ve zulümden kurtarıp aydınlığa eriştirecek bir kurtarıcıdır (Üzüm, 2009, 271).

Ehlî, 23. beyitte "on iki imam" ifadesini anarak on iki imama kötü bakanların boylarının lam harfine dönmesini, bellerinin bükülmesini ister. Akabindeki beyitte Mervan'dan bahseden şair onun kötü duruma düşmesini temenni ederek Emevî devletinin yıkılmasında etkili olup halifelîği tekrardan Hz. Ali'nin soyuna getiren Ebû Müslim-i Horasanî'yi övmüştür.

Ehlî, olumsuz bir tavır takındığı "Dünbeki" taifesine de bedduada bulunmuştur. Şair, ehlibeyiti reddeden Dünbekilerin iki dünyada da ney gibi inlemelerini, onların bedbaht olmalarını dilemektedir. Dünbeki "sarığının ucuna taylasan bağlayan adam" demek olup Müslüman müderris ve kadınlara verilen lakap olarak tanımlanmıştır (Redhouse, 1987, 916). Gökyay, Gelibolulu Âlî'nin *Hâlâtü'l-Kâhire*'sinde geçen bu kelimeye "Müslüman şeriat adamları için kullanılan bir lakap" anlamı vermiştir (Gökyay, 1984, 70). Şentürk, eldeki beyitlerden hareketle dünbeki kelimesinin rahatına düşkün, fakirlikten iz taşımayan kimseler için kullanıldığını tespit ederek "dünyaya tapan itibarsız ve yaramaz kimse" manasını vermiştir (2019, 375-376). Şentürk'ün tanık olarak sunduğu beyitlerden Karamanlı Aynî'nin "Oldı sehmeğe kırân hûk-i Yezîdi kıraram//ÿ seg ü iy dünbekî sâhib-kırânem ya kimem" beyitinde Dünbekilerin Yezid taraftarı olduğu sezilmektedir.

Son beyitte şair "eğer o Şah'ın (Hz. Ali'nin) yoluna sadakatle çıktıysan özünü ve yüzünü toprak hâline getir" diyerek kendisine tevazuu tavsiye etmektedir. Bu ifade Hz. Ali'nin lakaplarından biri olan Ebû Tûrâb'a bir işaret olmalıdır. Hz. Peygamber tarafından verilen bu lakap "toprağın babası" demek olup Hz. Ali'nin alçak gönüllü yaradılışına işaret etmektedir. Günümüzde bile hâlen alçak gönüllü insanlar için "yüzü yerde" deyimini kullanıldığı hatırlanmalıdır.

4. Metin¹⁶*[Elif-nāme-i Ehlī]*

Fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün

1. **Elif** Allāh ḥaḳı Aḥmed ü Maḥmūd-ı¹⁷ beşer
'Işkına eylemişüz terk-i dil ü cān-ile ser
2. **Bā** beyān étدی 'ıyān gün gibi rüz-ı ezeli
Eyledi barmaq işārātıyla şaḳḳ-ı kamer
3. **Tā** temennā olan Allāhdan Aḥmed ḥaḳı bu
K'èdevüz āl-i 'abā mihri-le 'uḳbāya sefer
4. **S ā s** emer vère dèr iseñ şecer-i bāḡ-ı ümüd
Ehl-i beytüñ ḥaremin āb u hevāyıla şuvar
5. **Cīm** cemāl ile celāl oldı Muḥammedle 'Alī
Birisi kān-ı melāḥat biri zū't-tīg-ı dü-ser
6. **Hā** ḥayāt-ı ebedī oldı baña zıkr-i 'Alī
Ölürem bir nefes urursam eger ḡayrı diğer
7. **Hā** ḥarīdār-ı 'Alī āl-i 'Alī bendesiyem
'Işḳ bāzār[ı] içinde édeli şevḳ güzer
8. **Dāl** devlet baña yétmez mi bu kim mihr-i 'Alī
Eyledi dilde beden içre revān gibi maḳar
9. **Zāl** zıkr eylemege medḥine leb vèrdi çü Ḥaḳ
Dehenümden dökilür söz yèrine dürr ü güher
10. **Rā** Resūlu 'llāh anuñ ḥaḳḳına dèdi ki 'Alī
Dīnümüñ revnaḳıdur şāḥib-i tefsīr ü¹⁸ ḥaber
11. **Zā** Zekerıyyā gibi başdan beni ger şaḳḳ édeler¹⁹
Ḥāşe bu yolda dil-āzürde olam zerre ḳadar
12. **Sīn** sa 'ādet yaḳasın bulmaḳ eger ister iseñ
Dutaḡör Ḥaydar-i Kerrār etegin ırma nazar
13. **Şīn** şaḳī müdbir ü bed-baḥt ḳaçan ola sa 'id
Olmadı çün başarı étmege āfāḳa nazar
14. **Şād** şabr ile çü şadr olur imiş şaḥşa maḳām
Şabr édüp şāḥ eşigi ḥızmetine baḡla kemer
15. **Ḍād** zıdd oldıḡı 'çün āl-i Muḥammedle Yezīd
Ber-mezīd oldı aña la'net-i Ḥaḳ şām u seḥer
16. **Tā** tarīḳat begidür şāḥ Hüseyin ile Ḥasan

16 *Mecmū'a-ı Eş'ār* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, No. 1067) 54b-55a.

17 maḥmūd-ı: maḥmūd u H. Anlam gereḡi deḡiştirilmiştir.

18 tefsīr ü: tefsīr-i H. Anlam gereḡi deḡiştirilmiştir.

19 Bu mısradaki harf vezne dahil edilmemiştir.

Ḳurretü 'l-'ayn-ı Nebī ya 'ni ki Şebbīr ü Şeber

17. **Zā** zuhūr etdi 'Alī ibni Hüseyn ibni 'Alī²⁰

Hakkına dēdi anuñ zeyn-i 'abā zeyn-i beşer

18. **'Ayn** 'ālemde 'ıyān gün gibi ey tālib-i Hakk

Bākır u Ca'fer-i Şādıkdur olan ehl-i hüner

19. **Ġayn** ğayretlü özin tapmışı erdür tanıyan

Hacc-ı hidāyet²¹ (?) ile şāh-ı Horāsān meger

20. **Fā** fikir eylemege getüre 'ālemde felek

Bir Takī gibi takī yā ho Nakī gibi bir er

21. **Ḳāf** kıymetlü güher dürr-i Hasan ibni Nakī

Dür-i deryā-yı kıdem hādi-i Mehdīye pezer

22. **Kāf** külliyyen hidāyet kıla Mehdī erişe²²

Götüre zulmeti hīç kılmaya zulmetden eş er

23. **Lām** lām olsun anuñ kıddi bu küfr-i ğam ile

Kim bu On İki İmāma kıla bir egri nazar

24. **Mīm** Mervān olayıdı seg ü har cümle kamu

Müslim-i Mervīye ger vèrmese Allāh zafer

25. **Nūn** ney gibi enīn olsun iki 'ālemde

Münkir-i āl-i Muḥammed dirilen Dünbekiler

26. **Vāv** veylinden ıraq olmağa maḳşūduñ ise

Eyle cān ile göñülde āl-i 'abā mihrine yèr

27. **Hā** hidāyet erişenlerde olur ḥubb-ı 'Alī

Kim ölür başı<nu> vèrür ālini cān ile sever

28. **Lāmelif** lā dèyenüñ başını kes kınanı dök

Böyle dēdi dèyü nakl eylediler Ḳayr-ı Beşer

29. **Yā** yolında o şehüñ şıdķ ile başduñsa kıdem

Ehliyā özüñi ḥāk eyleyügör yüzüñi yèr

Sonuç

Harfler icat edildiği zamandan bu yana insanoğlunun ilgi ve merak konusu olagelmiştir. Zamanla edebiyatın da konusu ve malzemesi olan harfler bazen maşukun bir güzellik unsuru ya da uzvuna yahut aşışın hāllerinden işaretlere dönüşmüş, gitgide gizli ve simgesel anlamlar kazanarak kendi içlerinde bir kavram ağı oluşturmuştur. Elif-nâmeler ise harflerdeki bu kavram ağının hem şekil hem de içerik olarak somut bir şekilde görüldüğü şiir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman dinî-tasavvufî konular üzerine yazılan elifnâmelerin düvâz-nâme şeklinde yazılmış olanlarına da rastlanılmaktadır.

20 Alī ibni Hüseyn bin 'Alī; Hüseyn bin 'Alī ibn 'Alī H. Anlam ve vezin gereği değiştirilmiştir.

21 Vezin aksamaktadır.

22 "Külliyyen" kelimesi vezni aksatmaktadır.

Düvâz-nâmeler başta Hz. Ali olmak üzere ehlibeyt, On İki İmamlar ve Şii mezhep büyüklerinin övgüsü üzerine kaleme alınmış olup mezhep fark etmeksizin Osmanlı şairlerinin alaka duyduğu bir şiir teması olmuştur. Elimizdeki düvâz-nâme temalı bu *Elif-nâme* Ehli mahlaslı bir şaire aittir. Biyografik ve bibliyografik kaynaklar incelendiğinde Ehli mahlaslı tek bir şair karşımıza çıkmaktadır. 16. yüzyılda yaşamış olan Tayyib-zâde Ehli (öl. 1600-1601), Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde müderrislik ve kadılık yapmış olup tezkirelerde tasavvufa temayülü bulunan bir şair olarak anılmıştır. Ehli'nin edebî şahsiyeti ve tasavvuf temayülü hakkında bilgi edinebilmek için çeşitli mecmua ve cönklerde taramalar yapılmıştır. Yapılan taramalar neticesinde Ehli'nin daha çok âşıkâne gazeller yazdığı görülmüştür. Kesin bir yargıya varılmamakla birlikte elimizdeki *Elif-nâme*'nin biyografik kaynaklarda ismi geçmeyen ancak Alevi mezhepli ve/veya Bektaşî meşrepli olması muhtemel olan başka bir Ehli mahlaslı şaire ait olma ihtimali bulunmaktadır.

Ehli *Elif-nâme*'sinde tevella ve teberrâ anlayışını yansıtmış, tevellanın gereği olarak Hz. Ali ve diğer on bir imamı övmüş, teberrânın gereğince Mervan, Yezid ve Dünbekilere karşı son derece olumsuz bir tavır takınmıştır. Büyük olasılıkla Sünni akideye bağlı olarak yetiştiği tahmin edilen Ehli'nin tevella-teberrâ anlayışıyla düvâz-nâme yazması onun ehlibeyt ve On İki İmam sevgisine sahip, tasavvufa meyilli belki de Bektaşî-meşrep biri olduğunu akla getirmektedir. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi şiirin Ehli mahlasını kullanan ancak biyografik kaynaklarda kendine yer edinmemiş meçhul bir Ehli'ye ait olması da ihtimal dahilindedir. İlerleyen zamanlarda elde edilecek yeni bilgi ve belgelerden kesin bir sonuca varmak daha mümkün görünmektedir.

Divan edebiyatı sahasında yazılmış düvâz-nâme temalı pek çok şiir mevcuttur. Ancak düvâz-nâme şeklinde yazılmış elif-nâmelere pek tesadüf edilmemektedir. Günümüz bilgileri ışığında divan edebiyatı sahasında yazılmış düvâz-nâme temalı elif-nâme özelliği taşıyan iki şiir bulunmaktadır. Hatâyî (öl. 1524) ve Fuzûlî'ye (öl. 1556) ait bu iki şiirden Hatâyî'nin şiiri oldukça yalın bir dil ve sade bir üslupla yazılmış olup ezberlenmeye ve bestelenmeye müsaittir. Fuzûlî'nin çiçek ve çiçek unsurlarına dayalı teşbih, istiare ve diğer edebî sanatlardan yararlanarak yazdığı *Elif-nâme*'sinde dilin daha ağır ve sanatkârâne olduğu görülmektedir. Ehli'nin *Elif-nâme*'si ise açık bir üslupla kaleme alınmıştır. Bununla birlikte *Elif-nâme*'de Hatâyî ve Fuzûlî'nin şiirlerinden farklı olarak daha keskin ifadeler kullanılması dikkat çekicidir. Ehli'nin şiiri bu sahada yazılmış düvâz-nâme temalı elif-nâmelere yeni bir örnek olması bakımından değerlidir.

Kaynaklar/References

- Açıkgöz, Namık. Riyâzu'ş-Şu'arâ. Müellifi: Riyâzi. Ankara: Kültür-Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. (e-kitap). [Erişim tarihi: 20.03.2023].
- Akbayar, Nuri. (1996). Sicill-i Osmanî. Müellifi: Mehmed Süreyya, (Sadeleştiren S. A. Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Aldemir, Kamil. *Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi bölümü 3424 numaralı şiir mecmuası (Mecmua-i Kasa'id) (52a-91a varak) (Transkripsiyonlu metin-inceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2015.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TDK Yayınları, 1991.
- Atik-Gürbüz, İncinur. *Mecmû'a-i Letâ'if*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2011.
- Aydın, Dilara. "Klasik Türk Şiirinde Düvâz-dehler". 103/ 261-281. *Türk Kültürü ve*

Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2022.

- Aydın, Mehmet. *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Damla Ofset A.Ş., 2005.
- Babaarslan, Giyasi. *Koç Üniversitesi El Yazmaları Koleksiyonunda Bulunan İlahi Mecmuasının (Mecmû'a-i İlahiyyât) Transkripsiyonlu Metni ve Mestap'a Göre Tasnifi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, 2018.
- Batıslam, H. Dilek. "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri". 1/2, 7-16. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 2018.
- Bozhüyük, Mehmet Emin. "Hurûf". *TDVİA*. 18/ 397-401, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Canım, Rıdvan. *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Müellifi: Latifi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. (e-kitap). [Erişim tarihi: 20.03.2023].
- Çelebioğlu, Âmil. "Harflere Dair". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Dalkılıç, Bayram. "İskenderiye'li Yahudi Filozof: Philo, Eserleri ve Felsefî Yöntemi". 15/ 61-79. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003.
- Demirel, Mustafa. "Âşık Paşa'nın Elifnamesi ve Dil Özellikleri". 3/ 203-246. *Bilig*, 1996.
- Derman, Mehmet Ali (1965). *Evlîyalar Şahı*. İstanbul: Anadolu Matbaası.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 1983.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *TDVİA*, 18/ 401-408. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Harf". *TDVİA*, 16/ 158-163. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şairleri 3. Cilt*, İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1936-1946.
- Epstein, Perle. *Kabala Musevi Mistiklerinin Yolu*. Çev: N. Karayazgan – Ş. Barkın. İstanbul: Dharma Yayınları, 1993.
- Fâizî, Abdülhayy b. Mustafa Feyzillah b. Kâf-zâde Ahmed. *Zübdetü'l-Eş'âr*, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_B.000011.
- Fenton, Paul B. "Yahudilik ve Tasavvuf". Çev: S. Çift. 13/1 / 245-260. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "İsnâaşeriyeye". *TDVİA*, 23/ 142-147. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Hâlâtü'l-Kâhire mine'l-Âdâti'z-Zâhire*. Müellifi: Gelibolulu Âlî. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.
- Gölpınarlı, Abdülbâkiy. *Oniki İmâm*. İstanbul: Der Yayınevi, 1979.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Felsefe Tarihi Platon'dan Ortaçağ Felsefesine*. Çev: D. B. Kılınç. İstanbul: NotaBene Yayınları, 2019.
- Hirsch, Edward. *A Poet's Glossary*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing, 2014.
- Kaplan, Doğan. *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Kaplan, Hasan. "Müniri'nin Şiirlerinde Harf Simgeciliği ve Şairin Elif-nâmesi". 177-208. Ed. M. F., Murad, S.- İlhan, M. *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni* (s. 177-208). Kibatek Yayınları, 2018.
- Kaplan, Hasan. "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifnameleri". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* , 6 (2), 437-384, 2022.
- Kaplan, Yunus. Ehlî, Tayyib-zâde Ehlî Efendi. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ehli-tayyibzade-ehli-efendi>. [Erişim Tarihi: 26 Mart 2023].
- Kayabaşı, Bekir. *Kâf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, 1997.
- Kılıç, Filiz. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Müellifi: Âşık Çelebi. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. (e-kitap). [Erişim tarihi: 20.03.2023].
- Köksal, Mehmet Fatih. "Hüsn ü Dil (Ehlî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/husn-u-dil-ehli>. [Erişim Tarihi: 26 Mart 2023].
- Kölemen, Sema. *Nuruosmaniye Kütüphanesi 4962 numaralı mecmua (247a-324b)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2011.
- Macit, Muhsin. *Hatâyî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Mecmû'a-ı Eş'âr*. İstanbul: Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Bölümü, No. H. 1067.
- Mecmû'a-ı Eş'âr*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No. OE_Yz_0593.
- Mecmû'a-ı Eş'âr*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü, No. 06 Mil Yz A 2605/1.
- Melikoff, Irene. *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. Çev: T. Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010.
- Melikoff, Irene. *Uyur İdik Uyardılar -Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. Çev: T. Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.
- Nev'î-zâde Atâyî. *Zeyl-i Şakâyık Li-Atâyî (Hadâyıku'l-Hakâyık fî Tekmîleti's-Şakâ-yık)*. İstanbul, 1268.
- Özcan, Hüseyin. "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Düvazdeh". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 76: 191-204, 2015.
- Özcan, Nurgül. "Rumelili Murtaşâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* , (15) , 263-273, 2019.

- Öztoprak, Nihat. “Bursalı Feyzi Efendi’nin Elifnameleri”. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 35/ 135-167, 2006.
- Öztoprak, Nihat. “Elifnâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri”. *Atatürk Üniversitesi Uluslar Arası Türklük Bilgisi Sempozyumu*. 817-829. Erzurum, 2007.
- Öztoprak, N. “Elifname Yazma Geleneğine Göre Fuzûlî’nin Elifnamesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslararası V. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu*. s. 327-336. Pegem A Yayınları, 2006.
- Öztürk, Uğur. *Mecmû’a-i Eş’âr (Muallim Cevdet K.479) (İnceleme- Tenkitli Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2013.
- Redhouse, James William. *A Turkish and English Lexicon/Kitâb-ı Ma’ânî-i Lehce*. Lebanon, 1987.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. (2009). “Alevî İnançlarında Hz. Muhammed” *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak. 228-240. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi*. Çev: M. Küpüşoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2014.
- Solmaz, Süleyman. *Gülşen-i Şu’arâ*. Müellifi: Ahdî-i Bağdâdî. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. (e-kitap). [Erişim tarihi: 20.03.2023].
- Sungurhan, Aysun. *Tezkiretü’s-Şu’arâ*. Müellifi: Kınalızâde Hasan Çelebi. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. (e-kitap). [Erişim tarihi: 20.03.2023].
- Sümer, Muhammet. *Âşık Tarzı Şiir Geleneğindeki Elifnâmelerde Tasavvufî Motifler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2022.
- Şentürk, Ahmet Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu, Cilt 3 (Dâbbe-Düzgün)*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2019.
- Temizkan, Mehmet. *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler*. İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi Yayınları, 2007.
- Tez, Zeki. *Matematiğin Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2011.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Turan, Fatma Ahsen ve Kılıç, Filiz. “Türk Edebiyatında Duvazdehler”. *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*. 357-367. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- Uludağ, Süleyman. “İşârî Tefsir”. *TDVİA*. 23/ 424-428. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Usluer, Fatih. *Hurufilik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2009.
- Üzüm, İlyas. “İnançtan Külte: Alevilikte Oniki İmam İnancı”. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak. 268-285. Ankara: Kültür ve

Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

Vural, Emre. *Michigan Üniversitesi 356 Numaralı Şiir Mecnû'Ası (İnceleme-Metin)*.
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2013.

Weir, Thomas Hunter. "Harf". *MEB İslam Ansiklopedisi*, 5/ 230-231. İstanbul: MEB
Yayınları, 1987.

Yıldırım, Rıza. *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk) Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edis-
yon-Kritik Metin*. İstanbul: YKY Yayınları, 2022.

Yurdağür, Metin. "Cefr". *TDVİA*, 7/ 215-218: İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın-
ları, 1993.

Yurdakul, Rabia Nur. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 739
Numarada Kayıtlı Mecnû'a-yı Nezâyir (25b-50a) (İnceleme-Metin-Çeviri)*.
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019.

Ekler/Appendics

Ek 1: Mecmû'a-ı Eş'âr, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, No. 1067, 54b-55a.

